

Didaktický potenciál k povídce Brutus

Zdroj: AŠKENÁZY, Ludvík. *Psí život*. Praha: Naše vojsko, 1959.

1) Smysl textu a autorský záměr: o co důležitého v textu jde

Příběh lze chápat jako paralelu mezi životem člověka a psa, kteří podlehli tlaku vnějších společenských okolností, v tomto případě nacistického režimu – přizpůsobení se novým poměrům, vnitřní změna, proměna hodnot (U HEBKÉ: radost z obyčejných věcí – nošení koše, hladovění, láska k Hebké, vrchol blaha-pohlazení od Hebké x V CVIČNÉM TÁBOŘE: rozkoš, kterou dává moc, plné břicho, nenávisť vůči ustrašeným lidem), nemožnost svůj osud změnit. Aškenázy čtenáři dále ukazují, jak je Brutus nesvůj, že je mu smutno (udělal něco, co dělal naposledy jako štěně).

Vyznění příběhu: „*psí vytrí k měsíci nedoletí*“ (paralela s člověčí modlitbou upínající se k nebi, k Bohu), nemožnost se vymanit z psího (=lidského) osudu, pro psy ani lidi není záchrany shůry, se svou bolestí, radostí i ve chvíli smrti zůstane pes (=člověk) sám (nepomůže mu ani Bůh). Na toto vyznění nejspíše žáci sami nepřijdou, je potřeba, aby učitel nad koncem s žáky diskutoval.

2) Čtenář a text:

Povídka je původně určena pro dospělého čtenáře, ale samotné téma (tragický osud židovské ženy a jejího psa v období protektorátu), psí perspektiva a jasné paralely mezi psím a lidským světem by mohly být blízké i dospívajícímu čtenáři (z 8. či 9. třídy ZŠ). Tomu by mohly působit potíže některé v povídce zachycené dobové „realie“, ironické komentáře vypravěče či odkaz např. na Noemovu archu. V těchto bodech záleží hodně na sečtělosti dospívajícího a na jeho znalostech o světě. Zároveň se nabízí prostor pro učitele, aby vytvářel takové učební situace, při kterých by žák-čtenář přišel na to, čím je způsobeno jeho neporozumění, a vytvořil pro něj příležitost si dobový kontext doplnit.

Dospívající čtenář si při čtení povídky může uvědomit, že v některých dobách našich dějin si všichni lidé nebyli rovni, že někteří, kteří neměli ten správný původ, například nesměli chovat domácí zvířectvo (zde se můžeme zaměřit na zkušenosti a postoje žáků). Z dějepisu žáci vědí (měli by vědět), že pro Židy platily další různé zákazy (např. jezdit tramvají, chodit do divadla apod.), které také byly zveřejňovány formou vyhlášek. Dospívající čtenář si může uvědomit, že nacistický režim chtěl Židy připravit o jejich životní radosti a důstojnost, chtěl, aby se přestali cítit jako lidé a hlavně, aby je jako lidi nevnímali jejich spoluobčané.

Odkazy na dobu nacismu a protektorátu: vyhláška, nedostatek jídla a chudoba, zmínka o říšském protektorovi K. H. Frankovi, koncentrační tábor T., popis příjezdu Židů do koncentračního tábora, stříhání vlasů vězňům, plynové komory.

3) Žánr textu a způsob autorova podání:

Aškenázyho příběh nevyznívá jednoznačně, konec příběhu nabízí několik možných interpretací. Tato nejednoznačnost řadí povídku Brutus do proudu moderní literatury 20. století, která konečný soud nechává na čtenáři.

Aškenázy pro Brutův příběh využil subjektivizovanou er-formu. Jedná se o typ vyprávění, které autorovi umožňuje, aby některé situace zprostředkoval čtenáři pomocí vnímání světa některého z hrdinů (v našem případě psa Bruta), ale zároveň aby tento pohled obohatil o informace, které hlavnímu hrdinovi (jeho perspektivě) zůstávají utajeny (udržuje tak text v objektivní věrohodné rovině). Autor využívá především smyslové vjemy, charakteristické pro psí vnímání, které nás udržují v psím pohledu na dění – pachy/vůně („...do psích nozder udeřila zčeřelá vlna pachů; kolínská, zatvrdlý chléb, výkaly, pudr, jód a ztuchlina.“), zvuky spojené s psí komunikací (štěkot), hmatové vjemy (jméno Hebká, „pocítil v srsti za ušima konečky prstů, zasténal blahem“).

Na psí perspektivu odkazuje i pojmenování nového Brutova bydliště *Kotcůmoc, Kupakostí, Čubčín* – autor jeho prostřednictvím upozorňuje na to, co bylo v tomto cvičném středisku pro psy podstatné, jaké prostředí na Bruta působilo (co nejspíše vyvolalo jeho proměnu). Pes sice nemůže všemu rozumět („neumí číst a psát“), ale dovede mnohé (např. lidský smutek) vycítit svým instinktem, zažívá mnohé stejné pocity jako člověk (smutek ze ztráty milovaného člověka). Jeho instinkt však může být zneužit, to když díky němu poznává lidský strach a využívá ho k ukojení své touhy po moci.

Brutovými očima jsou zachyceny některé scény, které vyznívají kontrastně (např. každodenní donos nákupu pro Hebkou, snaha utěšit plačící Hebkou x každodenní prohánění dovezených vězňů, opětovné střetnutí s Hebkou) a zachycují vnitřní proměnu psího hrdiny (jeho zhrubnutí, podlehnutí pudům) a na konci i jeho neřešitelný vnitřní rozpor – kdo je můj pravý pán (stejně jako člověk, který podlehl ideologii, ztrácí sám sebe, neví, kam patří).

Díky tomu, že příběh vypráví pes, může čtenář lépe pochopit tragičnost vyprávěného, ještě více zde totiž vynikne nelidskost (zvířecost) nacistického režimu (lidský a psí svět jsou v povídce několikrát srovnávány). Tato perspektiva také dává autorovi prostor pro mnohé ironické komentáře.

Pomocí ironie Aškenázy se vypořádává s hrůzností nacistického režimu, díky ní k němu může zaujmout kritický odstup. Ironie se objevuje ve slovních spojeních (*pozvánka do plynu*) i celých odstavcích (*Zavolala na něj, ale neslyšel. Nejmenovala se Hebká, její skutečné jméno bylo Růžena Vohryzková. Provdala se nepříliš šťastně. Potom jednoho dne odešla, a právě ve válce, kdy nebylo vhodné odcházet od mužů sice celkem nicotných, ale s dobrým původem. Odešel s ní i německý ovčák Brutus se skvělým rodokmenem.*) Někdy Aškenázyho ironické komentáře míří na lidi obecně (*Už dlouho se nenajedl dosyta, jeho paní byla teď chudá a byt*

Pro potřeby semináře Didaktiky literatury I. sepsala Š. Klumparová

plný hladu. Nezahlíval jí to nikdy, protože jako všichni psi, a ne všichni lidé, tušil, že plný talíř není ještě plný život.)

4) Forma a jazykové prostředky textu ve vztahu k porozumění

V textu nalezneme několik slovních spojení či slov, která by mohla dospívajícímu čtenáři komplikovat porozumění textu, např. Noemova archa, kacabajka a psí řeč a nářečí.

Noemova archa – aluze na Bibli – záchrana zvířecích druhů před Božím hněvem – před utonutím – zde vyznívá ironicky (toto prastaré spojení slov ztrácí na původním významu, dochází k jeho vyprázdnění), další osud zabavených zvířat zůstává čtenáři neznámý, je možné, že většina z nich nenašla nového pána jako Brutus (přeci jen se jednalo o německého ovčáka) a byla utracena (to čtenáři dojde až po dočtení povídky, respektive po přečtení odstavce o plynových komorách). Zároveň je zde popsáno, které všechny (nejen) psí rasy se v záchytném středisku shromáždily (tento výčet připomíná různorodost nejen psího, ale hlavně lidského pokolení, která byla nacistickým režimem popírána).

Kacabajka (lehký ženský kabátek, který se nosil zvláště na venkově; jupka¹) zde ve smyslu lidská návnada.

Psí řeč („Los! A Los!“) a *psí nářečí* – voříšek považován za nečistou rasu, německý ovčák (pes s rodokmenem) za čistou, tyto dvě slovní spojení představují paralelu k tehdejší ideologicky zabarveným nacistickým představám o Židech (jako o nečisté rase) a Němcích (jako o čistokrevné rase).

Příběh je vyprávěn chronologicky. Je proložen dobovou vyhláškou, ta je v textu odlišena kurzívou (dodává textu na autentičnosti).

Příběh se odehrává na dvou místech. V Praze a nedaleko koncentračního tábora T. V těchto dvou prostorech (světech) se odehrávají v leccem podobné scény, které však stojí ve vzájemném protikladu (každodenní donos nákupu pro Hebkou, snaha utěšit plačící Hebkou x každodenní prohánění dovezených vězňů, opětovné střetnutí s Hebkou) a které nakonec vyústí ve střet těchto světů, při kterém Brutus pocítí naprostou bezradnost a odcizenost (více viz oddíl o vypravěči).

¹Zdroj: <http://leccos.com/index.php/clanky/kacabajka>

TEXT POVÍDKY

Brutus

Jak krásné je sloužit, řekl si Brutus, německý ovčák – jak vznešené je nosit košík! Půjdu pomalu, a tím se prodlouží moje potěšení.

Pes Brutus, německý ovčák, loudal se Humboldtovou ulicí na Vinohradech. Koukal přímo před sebe s výrazem nepříliš soustředěným: proutěný nákupní košík se mu pohupoval v zubech. Byly v něm dva vodové rohlíky, tři cigarety zabalené v Der Neue Tag, a jedna černá, ošklivá a maličká nahnilá brukev.

Už dlouho se nenajedl dosyta, jeho paní byla teď chudá a byt plný hladu. Nezazlíval jí to nikdy, protože jako všichni psi, a ne všichni lidé, tušil, že plný talíř není ještě plný život.

Jal se myslit na svou paní a na to, jak jí odevzdá košík. Zbývaly ještě tři domy a mnoho schodů. Potom zaskřípnou dveře, Hebká zakývá hlavou a v tom kývání bude všecko, co může dostat pes za přinesení košíku; že je válka a že je hlad, a přesto že je milost a věrnost.

Ale Hebká nepřišla otevřít. Ze dveří vyšel pomačkaný a zaprášený mužík, který smrděl zvlhlou peřinou a marmeládou z tuřinu.

Vstoupil otevřenými dveřmi a uslyšel, že Hebká pláče. Tak jí položil košík k nohám a zvláštním psím instinktem vycítil, že ten žlutý, co páchl mokrou peřinou, sem neměl chodit.

Nerozuměl papírům a neuměl číst. Nechápal, že tento byl jen ubohý malý zřízenec, který roznáší rozsudky smrti. Na holé desce kuchyňského stolu ležel vedle hrnku vystydlé melty kus papíru, na kterém bylo napsáno toto:

Z příkazu Zástupce Říšského protektora pro Čechy a Moravu zakazuje se všem osobám, které dosud nemohly prokázatí árijský původ, držení domácího zvířectva; zejména psů, a to rasy čisté i nečisté, koček (i kocourů) a jiných savců; dále domácího ptactva, a to: slepic, perliček, andulek, stehlíků a ostatního ptactva; jakož i ryb akvariálních i neakvariálních, případně hadů, ještěrek, želv a jiných plazů.

Jmenované zvířectvo jest odevzdati ve dnech 18., 19., 20. a 22. tm v záchytném středisku v Praze-Tróji, proti potvrzení.

Za správnost vyhotovení:

Podepsán: K. H. Frank, v.r., JUDr Dionýsos Koza – Filipovský.

Jak dobře jsem učinil, řekl si Brutus, že jsem neztratil ani jeden rohlík a černou brukev. Jak nádherné je nosit košík pro Hebkou a způsobit, že přestává plakat.

„Píší o tobě,“ řekla Hebká měkkým chraplavým hlasem, „jsi slavný pes, sám protektor si tě vezme na starost. A Brutus z toho hlasu pocítil, že vlastně nepřestala plakat a že tam uvnitř pláče stále víc a víc.

Příští ráno dostal Brutus na talířek jitrnici. Zapil ji vodou a lehl si ke kamnům a díval se na Hebkou, jak se obléká před zrcadlem. Pak pocítil v srsti za ušima konečky prstů, zasténal blahem, zavřel oči a věděl, že žádný pes nemůže dostat víc.

Vstupní branou záchytného střediska hrnula se zvířata jako do Noemovy archy. Vstupovala také v párech, ale jeden z toho páru byl vždycky smutný člověk. Nejvíce šlo psů, špiců a voříšků, dále pudlů nejrůznějších odrůd; šli ohaři a setři, jezevčící, pinčové maltští i japonští, palácovní čoklíci pekingští a kokršpanělové vinohradští, ba dokonce tu kráčel jeden lucernský honič, vestfálský brakýř, skotský deerhound a kropenatá dalmatinka, puntičkovaná jako nedělní kravata.

Po dvou zlomyslných ratlících a jedné nádherné, měnlivé a nazlobené angorské kočce přišel na řadu německý ovčák Brutus. S Hebkou se nerozloučil, ačkoliv věděl, co je loučení, ale neviděl k němu důvod.

Zavolala na něj, ale neslyšel. Nejmenovala se Hebká, její skutečné jméno bylo Růžena Vohryzková. Provdala se nepříliš šťastně. Potom jednoho dne odešla, a právě ve válce, kdy nebylo vhodné odcházet od mužů sice celkem nicotných, ale s dobrým původem. Odešel s ní i německý ovčák Brutus se skvělým rodokmenem.

První noc bez Hebké prožil klidně. Stalo se jen, že před spánkem udělal něco, co dělával jako štěně, ale už nikdy potom. Před ulehnutím se několikrát otočil dokola, podle zvyku svých předků, kteří rádi ušlapávali vysokou stepní travu.

Třetí den pocítil Brutus náhlé mrazení při myšlence, že Hebkou již nikdy neuvidí. Ale odehnal tu myšlenku, jako se odhánějí mouchy, jediným mávnutím prutu. Celé odpoledne prošťekal, zoufale a vztekle, až se mu ztratil hlas z hlasivek a sliny z mordy.

Nový Brutův pán přišel mezi prvními. Za nehezkého mrholení, jakoby ověšený chuchvalci mlhy, vstoupil do ohrady důstojníček s bílou tváří albinů, modrýma vypouklýma očima, které jako by stále hleděly na jedno místo, ale přitom viděly všechno. Ústa měl zvláštní, mlsná, kyprá a trochu dívčí, stále sešpulená, jakoby k mlasknutí. To poslední bylo snad tím, že už mnoho let cvičil psy.

Psi nevědí, jak se jmenují města, kde žijí. Ale tohle bylo psí město, a tak mu Brutus jméno dal. Říkal mu Kotčumoc, nebo Kupakostí, neb krátce Čubcín. Bylo to cvičné středisko policejních psů pro zvláštní účely, umístěné v krásné lesnaté krajině, nedaleko koncentračního tábora T. Jíst dostával pravidelně a hojně. Cvičili ho dvakrát denně, před prvním jídlem a před posledním. A v tom výcviku nešlo o nic jiného, než aby věděl jednou provždy, kdo je jeho pán a kdo jsou sokové toho pána. A Brutus si zapamatoval pruhy na kacabajce a její pach a naučil se je nenávidět do morku psích kostí. Důstojníček Bruta ještě naučil sledovat stopu a vyhledat z množství vyskytujících se pachů ten hlavní, o který šlo, pach lidí, kteří se bojí. To byla jeho práce a za ni dostával maso. Stal se z něj dobře vycvičený dávič, který pochopil, že náplň života je čekání na povel.

Každého večera, a bývalo to spíše před půlnocí než po ní, odcházela smečka dvanácti psů na malé nádraží v T. Vlak byl ještě hodně daleko, ale psi o něm věděli. Tlamy jim vlhly, čenichy se zvedaly k temnému obzoru, nocí svítily jejich zuby.

Pracovalo se bez povelů, tak byl personál zaběhaný. Dřevěné dveře vagónů, pobité ocelí, se otvíraly rychle, s hluchým zaduněním, a do psích nozder udeřila zčeřelá vlna pachů; kolínská, zatvrdlý chléb, výkaly, pudr, jód a ztuchlina. A z toho všeho nejvíce pronikal dráždivý, nenáviděný pach lidí, kteří nebyli jejich pány.

Tu všichni psi štěkali, zuřivě, výhruzně, bez sebe. Obkličovali dav lidí jako ovce, věděli, že zatím nesmí kousnout, ale jejich oči svítily jako oči vlčí smečky. Pak šli do tmy, psi i lidé, pod studeným hvězdnatým nebem. A štěkot se nesl až do okolních vesnic, kde probouzel voříšky a naháněl jim hrůzu, protože i vesnický vořech rozumí psi řeči, třebaže sám štěká v nářečí.

Los! A: Los! A ještě: Los!

Brutus a modrý dobrman dostali na starost ty, kteří zůstávali vzadu. Bylo to zajímavé, vyhráli si s tím dosyta. Nikdy se nestalo, aby nevstal ten, kterého si přišli očuchat, ledaže už byl mrtvý. Když jen předstíral smrt, stačilo ho kousnout do lýtky, a hned se mu chtělo žít.

Stín se pohyboval pomalu, klátivě, někdy mizel v příkopu, jindy se prodlužoval daleko po stráni. Ale školený dávič Brutus věděl, že se ztrácejí jen stíny, člověk že se neztratí. Narůstala v něm strašná zlost na tu pomalost a na tu slabost a na ten smrad. Zakňučel tiše, zahrabal nohama o zamrzlý sníh, aby se mu lépe skočilo. Pak vyrazil se strašlivým štěkotem dopředu, a když ucítil nenáviděný pach, srazil člověka k zemi. A chvíli nad ním stál, dýchaje horce a vášnivě, naplněn nesmírnou rozkoší, kterou dává moc. Potom se zakousl do lidského stehna a pocítil slanou lidskou krev, jejíž chuť znal.

Náhle a prudce, jako když se horský pramen vyřítí ze skály, ovanul ho jiný zapomenutý pach ležící postavy. A ten proud ho strhl jako velká voda.

Tak poznal, co se stalo a kdo to tu před ním leží.

Je to Hebká, pomyslel si, a je to zároveň kacabajka. Ty dvě vůně nepatří k sobě.

A čekal, až se ozve hlas, který doplní vůni. Ale žena v tůni měsíčního světla ležela nehybně, s mléčně bledou tváří, s víčky spuštěnými jako žaluzie a s vlasy ostříhanými tak krátce, že nemohly splynout se sněhem.

Posedím u ní, řekl si Brutus, a nehnu se od ní. Jde z ní pára a ta je teplá. Vdechnu si ji a ještě jednou ji okusím.

Daleko se ztrácel štěkot smečky. Na lesní stezce třikrát za sebou štěkl modrý dobrman, který o sobě dával vědět a čekal zprávu. Ale Brutus neodpověděl.

V čekárně, která trochu připomínala holičskou oficínu, stříhali zatím mašinkou dohola ty, kteří ještě měli vlasy. To byla pozvánka do plynu. Vcházeli pak do komor se vzpaženými rukama, ne proto, že by se vzdávali, ale aby se jich víc vešlo.

A smečka jim štěkala rekviem.

Jen Brutus mezi nimi nebyl. Seděl u ní a chvěl se, celý vlkošedý, promrzlý pod dlouhými chlupy.

Měl bych mít košík, pomyslí si, a měl bych jít pro rohlíky a pro cigarety. A pro červenou řípu. Ale košík jsem tu nikde neviděl a bůhví, že jsem neviděl ani rohlíky. A pak, svítí měsíc, a to se ještě pro rohlíky nechodí.

A podíval se nahoru, pozvedl špičatý čumák a vzdychl si, jak jen dovedou vzdychat psi, kteří nevědí, kam jít a za kým.

V tu chvíli otevřela Hebká oči, k smrti unavené, a uviděla nad sebou hladového vlka. Zahlédla strašnou tlamu a svítící, lačná, nazelenalá dravčí světla. Poprosila tedy své srdce, aby se zastavilo, a bylo jí vyhověno.

Psí vytí nikdy k měsíci nedoletí, je to jiná planeta a hlasy ze země zůstávají při zemi. I smích a pláč a chrapot smrti.

Povídka Brutus, ze sbírky povídek Psí život od Ludvíka Aškenazyho